

Renkecz Anita

Elektronikus időszaki kiadványok nyilvántartása és archiválása: az EPA-szolgáltatás

Az Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis 2004-ben indult elektronikus könyvtári szolgáltatás, amelynek célja a magyar vonatkozású elektronikus folytatódó kiadványok feltárása és nyilvántartása; valamint stabil digitális folyóirat-archívum építése. A fejlesztés bemutatása közben szó esik azokról az elméleti és gyakorlati problémákról, amelyek a rendszer kiépítése és általában e dokumentumtípus kezelése során adódtak.

Az *Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis* (EPA, <http://www.epa.hu>) jelenlegi formájában 2004 tavaszán kezdte meg működését. Az első elektronikus periodikumokat feltáró komplex könyvtári forrás kialakítását sürgette egyrészt a szakma részéről megfogalmazódó igény,¹ másrészt az egyre növekvő ütemben keletkező (és eltűnő) források burjánzásából adódó kihívás. A cél elsősorban egy olyan felhasználócentrikus, de szakmai és tudományos kihívásokat is felvállaló szolgáltatás kialakítása volt, amely igyekszik összefogni, egy pontról áttekinthetővé tenni a magyar és magyar vonatkozású elektronikus időszaki kiadványok jelentős részét. Ezenfelül – az EPA feladatköréből kiindulva – a fejlesztés során szükségessé vált az állásfoglalás bizonyos elméleti kérdésekben, melyekben sem hazai, sem nemzetközi téren nem született még konszenzus, s ezek a döntések határozták meg a szolgáltatás gyakorlati megoldásait is.

Az EPA feladatai

Az első komoly próbatételt a szolgáltatás hatókörének és feladatainak felvázolása jelentette. Mivel az EPA fejlesztése a *Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK)* műhelyében indult, az induló tapasztalatok és megfontolások magától értetődően a webes források világában, és azok jellemzőit szem előtt tartva alakultak ki. Az EPA induló állapotában tulajdonképpen a Magyar Elektronikus Könyvtár (elektronikus dokumentumokat gyűjtő, megőrző és weben szolgáltató, de a hagyományos „könyvtári” struktúrában kialakított szolgáltatás) külön-gyűjteménye volt, amely elektronikus kiadványokat *archivált* és *szolgáltatót* saját webes tárterületén. Az egyetlen eltérés a MEK-ben tárolt dokumentumokhoz képest az volt, hogy ezek az állományok

folyamatosan frissültek. (A szolgáltatás eredeti neve: „Elektronikus Periodika Archívum” is erre az eredeti, zárt struktúrájú gyűjteményrészre utal, mely csak az üzemeltetői tárterületről – az epa.oszk.hu domainről – szolgáltatott kiadványokat tartalmazta volna.) Legjelentősebb aspektusa egyébként felvállalt feladatai mellett is ez maradt: tárterület, infrastruktúrát és biztos hozzáférést biztosítani a weben megjelenni kívánó elektronikus periodikumoknak [1].

Párhuzamosan azzal, hogy az EPA kezdett kiépülni a MEK folyóirat-archívumaként, az elektronikus időszaki kiadványok száma és jelentősége napról napra nőtt. Egyre jobban kirajzolódott az ebből eredő probléma: ezek a források a jelen helyzetben csak heurisztikus eszközökkel, több keresési mechanizmus egyidejű alkalmazásával kutathatók fel, a felhasználók és információs szakemberek saját ismeretbázisuk, weben való jártasságuk függvényében képesek megtalálni egy számukra releváns tartalmat közlő kiadványt, vagy annak elektronikus változatát. Röviden: a kilencvenes évek végétől világossá vált, hogy ez az ismerettartalomra nézve jelentős, behatárolható dokumentumtípus eltűnik a webes források tömegében. Az IFLA 1995-ös állásfoglalása értelmében minden, ami nyilvános hozzáférésű szerverről elérhető, *publikáltnak* minősül, tehát a *bibliográfiai számbavétel* hatálya alá esik [2]. Bár ez az igény a jelen helyzetben mindenképpen távol áll a megvalósíthatóságtól, ha egy adott kiadványkör tipológiailag behatárolható, akkor annak kezelésére módszertant is tudunk alkotni.

Az utóbbi években számos próbálkozás született arra nézve, hogy összegyűjtse az időszaki kiadványnak minősülő forrásokat, különböző nyilvántartásokba ágyazva azokat, illetve webes „directory”-

kat, címnyilvántartásokat készítve. Az első megoldásra az egyik legfontosabb példa a Neumann-ház által üzemeltetett *WebKat.hu* rendszer (<http://www.webkat.hu/scripts/webkat>), amely egyéb internetes források mellett az elektronikus időszaki kiadványok analitikus feltárását is elvégzi, lehetővé téve ezzel az online elérhető cikkek egy részének szakszerű kereshetőségét. A webes címlistákra nézve számos megoldáskíséret született (l. <http://www.epa.oszk.hu/html/virtual.html>), meglehetősen széles gyűjtőkörrel, ilyenek a *startlap.com* oldalakon található listák, vagy a <http://www.hirlap.com> oldal, valamint ilyen volt a Magyar Elektronikus Könyvtár első webes változatáról elérhető ún. „Virtuális Folyóirat-olvasóterem” (<http://www.mek.iif.hu/porta/virtual/magyar/efolyir/>). Némileg átmeneti esetnek tekinthetők a további, nagyon hasznos nyilvánítások, a <http://www.kontextus.hu> „Lap-Tár-Lat” oldala (<http://www.kontextus.hu/laptarlat/index.html>), valamint az „inaplo – Irodalmi Internet Napló” (<http://www.inaplo.hu>) oldalairól elérhető webes kiadványok. (E két utóbbi egyébként tartalmi szempontból válogat, a kulturális és társadalomtudományi szférára korlátozza tevékenységét.) A felsorolt nyilvánítások többségében azonban nem volt lehetőség a leírt vagy felsorolt kiadványok tartós elérhetőségének ellenőrzésére.

Míg ezek a kezdeményezések önmagukban mind nagyon hasznosnak bizonyultak, egyik sem nyújtott kellően átfogó képet arról, hogy mi is az, ami a periodikumok közül elérhető a weben. Ennek fő oka nem a szolgáltatások hiányosságaiban rejlett. Egyszerűen egyik sem tűzte ki céljául, hogy megpróbálja pontosan behatárolni az elektronikus időszaki kiadvány fogalmát, így a válogatás kritériumait mindig sajátos tényezők befolyásolták. Egyre fontosabbá vált tehát egy gyakorlati szempontú meghatározás megfogalmazása.

A leggyakoribb és legkézenfekvőbb megoldás természetesen az volt, hogy biztosan elektronikus időszaki kiadványnak tekinthető egy nyomtatott periodikum digitális megfelelője. Ez a megközelítés hasznos, ha jól be akarjuk határolni a kört, amellyel foglalkozni kívánunk, minden egyebet sajátosan internetes tartalomnak tekintve; mégis, előbb-utóbb minden nyilvánítás túllépett ezen, egyszerűen mivel a gyorsan szaporodó csak elektronikus források egyre nagyobb teret hódítottak a tájékozódás és kultúra világában, kialakítva méltó helyüket a kulturális források között.

Az EPA fejlesztése során nem volt mellőzhető a fenti képből kibontakozó, egyre sűrűbb problé-

ma: létre kell hozni egy kidolgozott tipológiai szempontrendszerrel működő, teljességre törekvő, szakmai igényeket szem előtt tartó és rendszeresen ellenőrzött nyilvánítás, melynek segítségével egy pontból elérhetővé és átláthatóvá válik a magyar webes lapok, folyóiratok világa. Így az EPA-koncepció már a fejlesztés második évétől magában foglalta egy nem pusztán helyi forrásokat feltáró nyilvánítás tervét is.² A nyilvánítás leírja a *digitális formában* hozzáférhető, részben vagy egészben *teljes szöveggel* olvasható, *magyar nyelvű*, tárgyú vagy magyar kiadású, saját írásokat (is) közlő, azonosítható *közreműködőkkel* és *archívummal* rendelkező elektronikus *folytatódó* forrásokat.

Ezzel azonban még nem értünk a lehetséges feladatkörök végére. A webes kiadványok és változatok létrehozásával párhuzamosan ugyanis egy újabb publikációs hullám indult meg – egyfelől kiadók, de még nagyobb részben közgyűjtemények közreműködésével –, melynek keretében megkezdődött a nagyobb ütemű *retrospektív digitalizálás*, s ez természetesen érintette a magyar folyóiratokat is. Számos digitális változat született, teljesen eltérő nyilvánossági szintekkel: a helyi hálózatról vagy PC-ről szolgáltatott állományoktól egészen a kereskedelmi forgalomban terjesztett CD-ROM-okig. Bár a digitalizálási folyamatok nyilvánítására a Neumann-ház is kísérletet tett,³ kifejezetten az időszaki kiadványokra koncentrált adattár még nem létezik. Logikusnak tűnt ezért, hogy az EPA-n keresztül megtalálható legyen minden digitalizált időszaki kiadvány, akkor is, ha az közvetlenül az interneten nem is érhető el.

Fogalom meghatározási kísérlet

E három fő pontból álló küldetés felvázolása után az EPA-nak meg kellett fogalmaznia, hogy mit tekint elektronikus időszaki kiadványnak, hogyan képzelel el a gyűjtőkörét, valamint hogyan és milyen mélységig dolgozza fel az abba tartozó kiadványokat.

Egy kellően általános és pragmatikus elveket is megfontoló definíciónak szem előtt kell tartania a tárgy természetét, még akkor is, ha az kissé szétfeszíti a hagyományos terminológia határait. Ezért figyelembe kellett vennünk az időszakosság fogalmával kapcsolatos elméleti újításokat is, amelyek esetleg még nem épültek be a szakmai gyakorlatba. Az 1990-es években megkezdődött a jelentősebb nemzetközi specifikációk revíziója (ezek

közül a legdinamikusabban az AACR-elveké, melyek elméleti konzekvenciái azonban világszerte megfontolandók). E folyamat keretében vezették be *Crystal Graham* és *Jean Hiron*s kutatásai a „folytatódó kiadvány” („ongoing publication”, későbbiekben „continuing publication”) fogalmát, amely lehetővé teszi az e-periodikumok tipológiai besorolását újabb, önálló kategória felvétele nélkül [3]. A felvetés lényege abban áll, hogy a kiadványtípus sajátosságát a nem határozott időre való megjelenésben, tehát a folytatás elvi szándékában látja. Így minden időbeli kiterjedésű forrás besorolható egy „folytatódó” kategóriába, függetlenül attól, hogy az részegységekben folytatódik (időszaki kiadvány), avagy szervesen építi magába, írja felül tartalmát (integrálódó kiadvány) [4]. E két utóbbi fogalommal egészült ki az a dokumentumtipológiai modell, melyet *Graham*, *Hiron*s, valamint *Regina Reynolds* dolgozott ki. Remélvén, hogy a kiadványok evolúciójával párhuzamosan ez az elméleti továbblépés majd dinamizálja a gyakorlatot a kiadványtípusok kezelésében, az EPA – a kellő rugalmasság érdekében – ehhez a megközelítéshez igazodott saját definíciójának megfogalmazásakor:

Az elektronikus időszaki kiadvány olyan elektronikus formában elérhető tartalmú forrás, melynek megjelenése nem határozott időtartamra tervezett, és több, egymást követő részegységből áll. A részegységeket számozási, keltezési, keletkezési vagy egyéb adatuk különbözteti meg egymástól, melyekből kikövetkeztethető valamiféle egymásutániság vagy periodicitás.

Az elektronikus integrálódó kiadvány olyan elektronikus formában elérhető tartalmú forrás, melynek megjelenése nem határozott időtartamra tervezett, és tartalma bizonyos rendszerességgel frissül. A frissülés nem új, elkülöníthető részegységek formájában történik, hanem úgy, hogy új tartalom adódik a korábbihoz, esetleg a korábbi tartalom cserélődik.

Az EPA tágabb, gyűjtőkori definíciója („digitális formában hozzáférhető, részben vagy egészben teljes szöveggel olvasható, magyar nyelvű, tárgyú vagy magyar kiadású, saját írásokat [is] közlő, azonosítható közreműködőkkel és archívummal rendelkező elektronikus folytatódó források”) a szolgáltatás perspektívájából határozza meg a kezelendő kiadványok körét. Globális igénnyel a definíció jóval tágabb lehetne, hiszen gyakorlatilag minden folyamatosan vagy időszakosan frissülő, saját tartalmat közlő elektronikus forrást leírhatna,

azaz idevehetne minden portált, fórumot, blogokat, listaarchívumokat. Feldolgozhatná a hírcsoport-archívumokat és csak e-mail útján terjesztett hírleveleket is.⁴ Ezért az EPA az átláthatóság és a munkafolyamatok racionalizálása érdekében csatolt még pár további határozott kritériumot a definícióhoz. Ezenkívül néhány, egészen praktikus szempont befolyásolhatja, hogy egy forrást felvesz-e a nyilvántartásba, avagy halasztja, illetve mellőzi a leírását. Ilyen szempont például a rendelkezésre álló tartalom mennyisége, hozzáférhetősége (szükséges-e regisztráció a böngészéshez, ingyenes-e), a forrás használhatósága (például nincs-e tele hibás hivatkozásokkal). Ezek a megfontolások természetesen nem elviek, a definíció megengedné ezen források felvételét is, de a szolgáltatás hatékonysága érdekében a biztos és releváns tartalom lehető leggyorsabb elérhetővé tétele élvez elsőbbséget. Az adatbázis tervezett kapacitása és a rendelkezésre álló erőforrások fényében becsléseink szerint ideális feltöltöttséggel egyszerre 1000–2000 online elérhető kiadvány adatait fogja nyilvántartani.

Az „elektronikus periodikum” kiadványtípus alkategorizálására nézve részletes és több szempontból átgondolt tipológia található *Stumpf-Benedek Anna* tanulmányában [5]. Míg azt az EPA nem alkalmazza, sem elméleti háttérének nem része (valójában nem is kísérleteztünk univerzális érvényű tipológia kialakításával), a cikk elején felvázolt felosztáskísérletek nagyon hasznosak a kiadványtípus jellegzetességeinek áttekintéséhez.

Még ezen a ponton, a definíció környezetében célszerű kitérni néhány, lokálisan megfigyelhető tényezőre. Amikor a könyvtártudományi kutatás (főként angolszász területeken) az elektronikus periodikumok problémájáról beszél, akkor a fogalomhasználat általában két értelmezési tartomány között ingadozik. Egyrészt az egészen általános, elméleti megközelítésekhez az online és fizikai hordozón terjesztett elektronikus források teljes körét kívánja felölelni, azaz a tudományos igény tulajdonképpen szeretné elhelyezni tipológiájában az összes frissülő tartalmú forrást, a portálokat, honlapokat, különböző témájú webarchívumokat, retrospektíve digitalizált forrásokat – és a sort még folytathatnánk. Mihelyt a könyvtári metodológia és feltárás kerül azonban terítékre, a megközelítés hirtelen léptéket vált, és igen gyakran a tudományos és szakfolyóiratok adatbázisokban, ún. aggregátorszolgáltatókon keresztül, többnyire cikkszinten elérhető tartalmára szűkül.

Mit takar ez a kettősség? Valószínűleg azt, hogy az elektronikus periodikum mint jelenség már nyilvánvaló kihívásként áll a szakma előtt, bár a fogalom elméleti megalapozása még várat magára. A gyakorlat azonban itt sem várta be az elméletet, s míg az e-periodikum fogalma még nagyon is képlekeny a szakirodalomban, addig a felsőoktatási és tudományos szférában a könyvtárak már naponta elektronikus folyóiratcikkek nagy tömegét szolgáltatják. A gyakorlat természetesen ezen téren sem egységes: például az adatbázisformában, licenc útján szolgáltatott tételek megjelenése a könyvtári katalógusokban még angolszász területen sem egyforma [6].

Itt azonban túlléphetünk a könyvtári gyakorlaton, hiszen a gyakorlott felhasználó nem csupán a szakkönyvtárból vagy a campusról hívhatja be egy szakfolyóirat elektronikus változatát. A legtöbb jelentős, indexelt forrás már önállóan vagy online szolgáltatón keresztül is elérhető – térítés ellenében. Ebben a tekintetben azonban jelentős megoszlás tapasztalható a terjesztési és felhasználói szokások terén. Ott, ahol a webhasználat és főként az online fizetés beépült a mindennapi gyakorlatba (s a webes tartalom pénzért való letöltésére van is fizetőképes kereslet), az online tartalom elérhetővé tétele megtérül, ugyanakkor minőségi kritériumoknak kell megfelelni, így infrastruktúra épül ki rá, az internetes tartalomipar jelentős tényezője lesz. Az olyan területeken azonban, ahol az olvasó nem jelent egyben fogyasztót is a piacon, a megjelenő tartalom sokkal heterogénebb lesz. Ha összehasonlítjuk a magyar periodikumok webes elérhetőségét mondjuk az Egyesült Államokéval, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a magyar kiadványoknak arányaiban sokkal szélesebb körét fogjuk ingyenesen és korlátozás nélkül elérni, de vegyes mélységig és minőségben.

A tartalomszolgáltatás terén vezető területek könyvtári gyakorlata – és ennek nyomán a köztudat – jó eséllyel ez utóbbi, szűk kör könyvtári kezelése mellett foglal majd állást, és az „elektronikus folyóirat” fogalma a könyvtári szakirodalomban a szabályozott, egységes formában, adatbázisban, például licenc útján szolgáltatott – jegyezzük meg, nagyon bőséges és egyre bővülő – tartalmat jelenti majd. Ezt azért merjük itt kijelenteni, mert az utóbbi évek kutatásaiban született publikációk túlnyomó többsége ezen a horizonton marad.⁵ Ez természetesen nem jelenti a szakma hiányosságát, sem pedig azt, hogy az egyedi formában, ingyenesen hozzáférhető e-periodikumok elmélet és metairadalom híján maradnának. Jelen helyzetben azon-

ban nem várható, hogy a globális szabályozások nagyon szélesen értelmezett definíciókkal a források sokféleségét a könyvtári nyilvántartás hatókörébe utalnák.

Hogy az EPA mégis ilyen megfontolások mentén alakult ki, azt a magyar online tartalom bősége és jellegzetessége alakította ki és igazolta. Mert bár a szabályozott és egységes formájú elektronikus publikáció is jelen van a tartalompiacon,⁶ addig a minőségi források nagy hányada önálló, korlátozatlan hozzáférésű forrásként létezik az interneten. Ezek láthatóvá tétele azonban létszükséglet, egyrészt a felhasználók kiszolgálása és a tartalomközlés infrastruktúrájának javítása, másrészt a publicitás növelésével, a minőséget szolgáló gyakorlat terjesztése érdekében.

A leírás és a metaadatok az EPA-ban

Miután nagyjából körüljártuk, hogy milyen kiadványokat is ír le az EPA adatbázis, térjünk rá a leírás módjára. Az elektronikus források megjelenése már pár évtizede hatást gyakorol a könyvtári szabályozásra. Így született meg az *ISBD CF* (computer files) szabvány, amely elméletben már a távoli hozzáférésű elektronikus források leírására is alkalmas volt. A MARC adatcsere-formátum 856-os mezőjének megjelenése forradalmasította a hozzáférési sajátosságok tükrözésének módszertanát [7].

Abban a pillanatban, amikor az EPA struktúrája kirajzolódott, éppen bővében voltunk az alkalmazható szabályozásoknak. Elsősorban rendelkezésre állt a magyar bibliográfiai adatcsere-szabvány (HUNMARC) specifikációja,⁷ emellett viszonylag friss keletű volt az ISBD-ER és ISBD-S szabványok honosított revíziója is (az EPA tematikájában egyébként éppen e két utóbbi metszetében állt). A legkézenfekvőbb megoldás a HUNMARC szabvány alkalmazása lett volna, mivel ez a specifikáció elvileg minden forrástípus könyvtári kezelésére alkalmas, továbbá mivel hosszú távon elősegítheti a kooperációt a WebKat.hu szolgáltatással, melynek fejlesztői 20 000 analitikus online folyóiratcikk-leírást bocsátottak rendelkezésünkre, az említett formátumban. (Ennek beépítése természetesen akkor lesz lehetséges, ha az EPA bővül az analitikus feltárással.) A HUNMARC formátumú EPA azonban még jövőbeli tervek része.

Nem értünk azonban a szóba jöhető szabályozások végére: a fejlesztés idejében új keletű és meg-

lehetősen kézreálló megoldás volt az OCLC-fejlesztésű, kifejezetten a webes kommunikációs szabványok (W3C, Z39.50) figyelembevételével készült Dublin Core Metadata Initiative „Dublin Core Library Application Profile” (<http://dublincore.org/documents/2001/10/12/library-application-profile/>) adatstruktúrája (különösen a bibliográfiai kapcsolatok tükrözésében nyújtott nagy segítséget). Így, míg a HUNMARC formából eredő megkötéseket végig szem előtt tartottuk a későbbi adatkonverzió lehetőségét figyelembe véve, addig elsősorban a Dublin Core e könyvtári szempontú változatának helyi alkalmazása mellett döntöttünk. Minthogy a végső döntés helyi kialakítású adatstruktúrát írt elő, az adatszerkezet és a szolgáltatás alapfelépítésének modellje a Magyar Elektronikus Könyvtár saját fejlesztésű, de monografikus kiadványok leírására szolgáló rendszere lett.

Az adatstruktúra 25 adatmezőjével (<http://epa.oszk.hu/html/irattar/epa.htm>) igyekszik lehetőséget adni a kiadványok minden sajátosságának tükrözésére, megmaradva a könyvtári terminológia és fogalomrendszer keretei között. A nyilvántartás elektronikus forrást ír le mint kiadványt (azaz egy rekord egy kiadványt azonosít, a leírások tehát összefoglaló jellegűek).

A leírás alapja a forrás egésze, mindig megjelölve azonban azt, hogy milyen keltezésű vagy számozású annak a leírás pillanatában aktuális részegysége vagy frissített része. A kiadványon belül azonban nem rendelkezünk további fogódzókcal az adatok forrásáról. (Az ISBD-ER szabvány és honosított megfelelője is csak „dokumentumon belüli” és „dokumentumon kívüli” adatforrást különböztet meg.) Ezeknél a kiadványoknál a főcím forrása gyakran csak a honlap nyitólapja lehet, s a főcím a részegység főlapján gyakran nem is látható [8]. (Az egyes cikkeken belül pedig csak a legritkább esetben tüntetik fel.) Sőt, az is lehet, hogy más főcímként azonosítható adat szerepel a nyitólapon, és a leírás pillanatában aktuális részegység kezdőlapján. Ebből is látható, hogy milyen mértékben nő az ilyen források leírásánál a feldolgozó könyvtáros mérlegelésének, egyéni döntéseinek jelentősége. Az EPA-leírás „autopszia” alapján készül – amennyiben itt a használható ez a kifejezés –, a katalogizáló a forrás részletes áttekintése, elemzése alapján készíti el a leírást.

Az adatstruktúra részletekbe menő ismertetése helyett most inkább azokat a pontokat emeljük ki, amelyek bevezetése, használata vagy értelmezése komolyabb töprengésre és döntéshozatalra kész-

tett a leírás megtervezése során. Ami a cím-, illetve szerzőségi (közreműködői) adatokat illeti, itt elsősorban a forráshűséggel kapcsolatban kényszerültünk kompromisszumra. Címváltozat („Egyéb cím”, „Alternative Title”) adatot pl. indokolt esetben a kiadványon kívülről is leírunk. A hagyományos formátumú időszaki kiadványoktól eltérően az e-folyóiratok általában nem közölnek friss *impreszumadatokat* minden részegységgel; ilyenkor – további forrás hiányában – a leírásnál be kell ér-nünk az általában a nyitólapra „bekötött” impreszszummal. Ez főként a testületi és közreműködői adatokra van kihatással. A legsajátosabb a „*Kiadó*” adatcsoportjának értelmezése: csak akkor tüntetünk fel kiadót, ha annak egész biztosan köze van az elektronikus forrás közzétételéhez (a nyomtatott változat kiadóját itt testületként jelöljük meg).⁸ Hasonlóképpen, a „*kiadásváltozat*” helyén is gyakorlati jelentőségű adatokat igyekszünk feltüntetni. Ha a forrás nem közöl egyértelmű kiadásjelzést, az EPA egészíti ki a leírást ezzel az információval, melyben azt közöljük, hogy milyen viszonyban áll a forrás egyéb változataival (amennyiben vannak ilyenek).

Ezzel el is érkezünk az EPA-leírások sarkalatos pontjához: ez pedig a *verziók*, kiadásváltozatok kérdése. Hogyan közelítse meg egy könyvtári alapú nyilvántartás az egyre burjánzó formátumváltozatokat? A legegyszerűbb, kiinduló eset az, amikor egy nyomtatásban megjelenő kiadványnak létezik elektronikus változata, mondjuk az interneten, vagy CD-ROM hordozón. Kézenfekvő megoldásnak az tűnik, hogy ilyenkor a könyvtári nyilvántartásban a nyomtatott változatról készítünk leírást, a megjegyzésben pedig informáljuk a felhasználót az elektronikus változat létezéséről és elérhetőségéről. Jelenleg is vannak ennek az eljárásnak támogatói. Egyre több elektronikus periodikum születik azonban, amelynek már nincsen nyomtatott változata. Létjogot kapnak tehát a tisztán elektronikus kiadványokról készült rekordok is. Így azonban csak a kizárólagosan e-kiadványok kapnának külön leírást. Ezt a problémát azonban a nemzetközi bibliográfiai számbavétel gyakorlata sem így kezeli: önálló kiadásváltozatnak tekinti (azaz saját nemzetközi azonosítót ítél meg) ugyanazon kiadvány több hordozón megjelenő változatainak. A kiadásjelölés változása a bibliográfiai leírás elveinek értelmében új leírás készítését írja elő. Igazi elvi-gyakorlati összhangot az eredményezne, ha minden változatról (pl. nyomtatott–mikroforma–elektronikus) külön rekord készülne a nyilvántartásban (amely természetesen mindhárom hordozót gyűjtökörébe vonja).

Az EPA ellenben egy olyan könyvtári gondolkodású nyilvántartás, amely történetesen elektronikus forrásokat ír le. Mi legyen az a kritérium, amely alapján elkülönítheti a kiadásváltozatokat, vagy több elektronikus forrást azonosíthat egy kiadvány online változataiként? Röviden: mi azonosítja az EPA szempontjából a kiadványt?

A főcím sajátos viselkedését már említettük. A kiadásjelzés sem megbízható kritérium, mivel ritkán van jelen, és akkor is gyakran beolvad a címbe vagy alárendelt címbe (pl. „online” megjelölés). A nemzetközi azonosító szám itt külön problémákat okoz. Egy nyomtatott kiadvány online változata a szabályok értelmében kaphat ISSN-számot. A gyakorlatban azonban viszonylag kevés e-változat rendelkezik saját azonosítóval, s ha igen, azok feltüntetése nem mindig következetes. (Így lehetséges például, hogy egyes katalógusokban a nyomtatott változat leírásánál az online ISSN is szerepel, azaz egy tételhez két azonosító szám tartozik.) Ha az azonosítók és a források között nincs egy az egyben megfelelés, akkor az azonosító funkciója veszélybe kerül. Mégis, a leggyakoribb eset az, hogy az elektronikus változat is a nyomtatott ISSN-t tünteti fel (a többi impresszumadattal együtt). Ebből is látható, hogy az ISSN-t sem használhatjuk fogódzóként.⁹ Egyéb kritérium híján az ISSN-hez legközelebb álló, azaz az URI-információk családjába tartozó adatot kezeljük egyedi azonosítóként, ez pedig az URL. Az EPA elektronikus forrásokat azonosít, s azon belül az egyes változatokat az URL megléte, illetve tartalma különíti el egymástól. Ez időnként azt eredményezi, hogy adott nyomtatott kiadványnak több elektronikus megfelelője lesz a rendszerben. Ezeket a változatokat azonban különböző tulajdonságok jellemezhetik (megjelenés, számozás, formátum, hozzáférés stb.), s csak elektronikus forrásokról lévén szó, ezek a különbségek a felhasználó szempontjából mind relevánsak.

Tegyük fel, hogy az olvasó az *Élet és Tudomány* egy 1998-as számára kíváncsi! Miért keresné fel akkor azt a honlapot is, amely csak 2002-től tartalmazza a számokat, mikor a leírásban eleve fel tudjuk hívni a figyelmét a két elektronikus változat közötti – ezúttal az évadatokban előálló – különbségre (1. ábra)?

Élet és Tudomány Online változat http://epa.oszk.hu/00100-00109/		1995-2002 ISSN 0013-7175
Élet és Tudomány Online A Tudomány Intézet Történelmi Tárának és a Magyar Hívtudós Társaságé http://epa.oszk.hu/00100-00102/		2000- ISSN 0013-7175

1. ábra Az *Élet és Tudomány* változatai

Sajátos EPA-jellemzők

Hozzáférés

Az EPA-leírás szempontjából sarkalatos jellemző a *hozzáférés*, mivel ez a tulajdonság befolyásolja a legdöntőbb mértékben a kiadvány pozícióját és kezelését az adatbázisban, valamint azt is, hogy milyen mélységű tartalom érhető el a szolgáltatáson belül az adott forrásból.

A legteljesebb körű elérést az *archivált* hozzáférési mód jelenti. Ez úgynevezett EPA-változatú¹⁰ forrást jelent. A kiadvány teljes tartalmát az EPA szolgáltatja, és garantálja annak hozzáférhetőségét. Tartalma teljes szöveggel visszakereshető, sőt bizonyos mértékig cikkszintű visszakeresés is biztosítható benne.

A kiadványok többsége a hozzáférés szempontjából *távoli*. Ezek a források az epa.oszk.hu domainen kívülről, a web tetszőleges pontjáról érhetőek el. Az EPA bibliográfiai adatokat és egyéb kiegészítőinformációkat társít azokhoz, működésüket heti rendszerességgel ellenőrzi.

Speciális csoportot képeznek az *offline* tételek. Ezek többségükben digitalizált változatok, amelyek azonban nem érhetőek el közvetlenül az interneten, viszont kezelhető felhasználói formátumban használhatók helyi vagy egyéb módon. Ilyenek például a CD-ROM-kiadások, vagy lokális fájlrendszerből szolgáltatott digitalizált változatok.¹¹

Állapot

A kiadványok *állapota* ránézésre egyértelműnek tűnhet, az e-periodikumok jellegéből fakadó sajátos értelmezés során azonban itt bizonyos értékek magyarázatra szorulnak. Egy kiadvány *folyamatos*, ha hozzáférhető, és rendszeresen *frissül*. *Lezárt*, ha hozzáférhető, de nem frissül többé. (Ez a hagyományosan értelmezett „megszűnt” fogalmát fedi le.)

Ha egy forrás egy ideje észrevehetően nem frissül, de nem is deklarálta működésének felfüggesztését, akkor *szünetelőként* írjuk le. A szünetelés tünete lehet, amennyiben a kiadvány elektronikus változata él, de egy ideje nem változott, míg a nyomtatott változatnak újabb részegységei jelentek meg. Ez a jelenség nagyon gyakori a magyar elektronikus folyóiratok világában, mégpedig praktikus okokból: nincs mindig erőforrás az online változat fejlesztésére is.¹²

Az EPA értelmezésében az a *megszűnt* kiadvány, amely többé egyáltalán nem hozzáférhető (hajdani weblapja helyén csak a „lap nem található” üzenetet találja az olvasó). Felmerülhet a kérdés, hogy miért van szükség az ilyen tételek megőrzésére. Egyrészt, mivel nemritkán előfordul, hogy egy látóhatólag teljesen „halott” weboldal hónapok elteltével újraéled, s ilyenkor esetleg új leírást kellene hozzá készítenünk. Másrészt, a leírt források sokfélesége idővel sajtó-, illetve médiatörténeti jelentőséggel bír. Az EPA megőrzi a hajdan létezett kiadványok leíró és járulékos adatait is, egyfajta kiadványtörténeti múzeum szerepét is betöltve.

Témakör, tárgyszó, típus

Az időszaki kiadványok tartalmi feltárása korántsem egyszerű feladat, sőt, egyes kiadványok nehezen írhatók le tematikus szempontból, torzítások nélkül. Az EPA adatbázis tervezésekor nem kis problémát okozott, hogy nem találtunk megfelelő, és az EPA infrastrukturális háttere által kezelhető léptékű¹³ tematikus leírási sémát. Végül a MEK-ben használt háromszintű tematikus osztályozás alkalmazása mellett döntöttünk. Ez a megoldás természetesen vitatható, mivel a MEK tematikus rendszere rendkívül robusztus és szigorúan hierarchikus felépítésű struktúra, nem igazán ad teret az interdiszciplináris jellegű és egyéb tematikus érintkezések kifejezésére. Letagadhatatlan előnye azonban, hogy használatával megoldható a közös tematikus lekérdezés az EPA és a MEK tartalmában, amivel két nagyon jelentős online tartalom bázis kereshető egy lépésben.

Az EPA-n belüli tartalmi jellemzés pontosságát elősegítendő két további adat áll rendelkezésre: az OSZK Tezaurusz-Köztzaurusz alapján kiosztott tárgyszó, valamint egy tematikus-formai szempontokat felvonultató *típus* szerinti jellemzés (itt adhatjuk meg, hogy az adott periodikum például regionális érdekeltségű, portálként funkcionál, vagy hogy határon túli kiadvány).

Kapcsolatok

Az EPA a kiadványok közötti kapcsolatok két fajtájával foglalkozik. Egyrészt kezeli a hagyományosan értelmezett bibliográfiai kapcsolatok nagy részét (előzmény, folytatás, további változat). Ezeket aktív rekordkapcsolatok tükrözik a leírásokban.

A „Kapcsolódó kiadvány” viszont inkább tematikai összefüggést tükröz. Itt minden kiadványnál olyan, tipológiailag is hasonló forrásokat sorolunk fel,

amelyben a felhasználó a tételéhez hasonló információt találhat. Ugyanakkor itt vehetők fel egyes speciális bibliográfiai kapcsolatok, mint például a társlap, illetve mutáció. A kapcsolódó oldalak feltárása egyébként túllép az egyedi katalogizáló folyamaton, mert a tematikusan releváns források felkutatásával mindig újabb és újabb feldolgozandó tételek kerülnek az adatbázis látókörébe.

A harmadik lehetséges kapcsolat nem folytatódó forrásokra utal: az EPA külön mezőt vett fel az adott forrásra kialakított keresési segédletek, mutatók, online repertóriumok feltüntetéséhez.

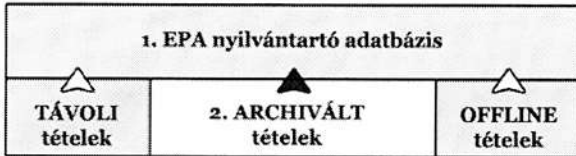
Az EPA-archívum

Az EPA-szolgáltatás tervezésének első szakaszában erre a névre hallgatott: Elektronikus Periodika Archívum. Nem véletlen, hogy az „adatbázis” kifejezés annakidején hiányzott a fejlesztés nevéből. Az EPA létoka és küldetése – a Magyar Elektronikus Könyvtárhoz hasonlóan – a kulturális, illetve oktatási szempontból jelentős, de az internet létmódjából eredő veszélyeknek kitett értékes tartalom biztos tárhelyen való megőrzése volt. Ezért a kezdeti elképzelések egy olyan gyűjteményről szóltak, amely a MEK-hez hasonlóan weben elérhető tartalmat gyűjt, archivál és szolgáltat. Legfontosabb kihívása a *digitális archiválás* feladata, azaz a digitális formában keletkezett, illetve létező dokumentumok hosszú távú megőrzésének problematikája. A gyűjtemény felépítése kezdetben a MEK-hez lett volna hasonló – tulajdonképpen annak különgyűjteményeként –, azzal a sajátossággal, hogy ezek az archívumok a MEK területén belül is rendszeresen frissülnének. A részletes bibliográfiai feltárás és a nem helyi területről szolgáltatott tartalom nyilvántartása a fejlesztés kezdeti szakaszában kevésbé volt hangsúlyos.

Kétségtelen, hogy a felhasználók szempontjából a legnagyobb áttörést egy olyan szolgáltatás jelentette volna, amely elektronikus időszaki kiadványok nagy tömegét képes szolgáltatni, biztos hozzáférésű tárhelyről, egységes formátumban és szerkezetben, közös felülettel és keresőművekkel. Ezt a célt igyekszik megvalósítani az EPA-ban *archivált* kiadványok köre, mely a szolgáltatás tulajdonképpeni első szintjét képezi (2. ábra).

Az EPA-archívum sosem adott elektronikus kiadvány mechanikus másolatát vagy tükrözését jelentti. Az archiváló tevékenység lényege tulajdonképpen egy olyan változat létrehozása, amely megfe-

lel a szolgáltatás által felállított minőségi kritériumoknak, melyek sok, online források böngészésénél sajnos gyakran tapasztalható hibát hivatottak kiküszöbölni. Az EPA-archívumok következő, egészen minimális kritériumai nem pusztán a szolgáltatáson belül, hanem az online publikáció minden területén megfontolandónak bizonyulhatnak.

2. ábra Az EPA szintjei

Formátum

Fontos, hogy a közhasznú tartalom az olvasó által mindenképpen korlátozások nélkül elérhető és teljes mértékben használható formában álljon rendelkezésre. Erre nézve a legmegfelelőbbnek a szöveges információ esetében a HTML és PDF, képi anyag esetén pedig az ésszerűen tömörített JPG, illetve GIF állományok bizonyultak. Ezek a fájlformátumok a böngészők, illetve ingyenesen hozzáférhető szoftverek segítségével megnyithatók. Szöveges anyagok esetén a HTML és PDF formátumok lehetővé teszik a teljes szövegű kereséshez szükséges további feldolgozást. Képi anyagoknál pedig az említett formátumok nem nagy sávszélességű webhozzáférés mellett is használható minőségű letöltendő állományokat eredményeznek.

Karakterkódolás

Többségében magyar nyelvű információról lévén szó, a szöveges állományok online közzétételénél gyakran előfordul, hogy – különösen egyes ékezetes karakterek esetében – elvész a karakterinformáció, s ezáltal további szövegromlással kell számolni. Az EPA legfőbb elve az, hogy a HTML állományok esetében a dokumentum fejlécében megadott karakterkészlet-deklaráció és a tényleges kódolás összhangban legyen. Továbbá, magyar szövegek esetében két karakterkódolási szabvány elfogadható az EPA-archívumokban: az ISO 8859-2 számú, úgynevezett „latin-2” karakterkódolás, illetve a „windows-1250” („közép-európai”) karakterkészlet. (Az EPA-felület a kiadványok tartalomjegyzékeinek mélységéig igyekszik a latin-2-es szabványhoz igazodni.)

Metainformációk

Sok elektronikus kiadvány esetében jelent problémát, hogy a részegységek egyáltalán nem tartalmaznak a forrásdokumentumra vonatkozó infor-

mációkat. Azaz ha például egy folyóiratcikket tartalmazó fájlra nem a forrás felépítése mentén lépegetve, hanem „kívülről” (esetleg webes kereső segítségével) jutunk el, gyakran egyáltalán nem derül ki, hogy az milyen periodikumban jelent meg. Ezért fontosnak tartjuk, hogy minden esetben cikkszámon is közöljük a forrásra vonatkozó információt, ha másképpen nem is, akkor a fájlformátum nyújtotta metainformációs mező kitöltésével. Ez a megoldás nem jelent járulékos ráfordítást, az adott formátumszabványok beépített eleme, viszont nagy szerepe lehet az olvasó orientációjában.

Az EPA gyűjteménye a MEK-hez hasonlóan elektronikusan már létező tartalmat gyűjt. Nem tekinti elsődleges feladatának a primer digitalizálást (bár erre is volt már példa). A gyűjtemény gyarapításának legfőbb forrása a jogtulajdonosokkal való aktív kapcsolatépítés: többségében a kiadványukat egyébként is online rendelkezésre bocsátó kiadók, szerkesztőségek hozzájárulásával és közreműködésével kerülnek újabb források az EPA-ba. A szolgáltatás népszerűsödésével, terjedésével egyre több forrás gazdája keresi a kapcsolatot az EPA-val, hogy kihasználja az archiválás nyújtotta lehetőségeket.

Előfordul, hogy az EPA-változat létrejöttével készült például PDF formátum az adott forrás számaiból. Az esetek többségében a forrásdokumentum minden részegységen való következetes megjelölése is az archiválás alkalmával történik meg. Az egyes részegységek, illetve cikkek stabil, egységes formátumú URL-eket kapnak, amelyek segítségével más, tartalomfeltáró szolgáltatások egyszerűen be tudják kötni a közlemények teljes szövegű tartalmát a távoli URL-t közölni képes nyilvántartásokba. Ez történik például a MATARKA¹⁴ adatbázis esetében, amely az ott is feltárt kiadványok cikkteteleinél feltünteti a megfelelő EPA-URL-t. A jelenleg a tervezés szakaszában álló országos sajtórepertórium is alkalmazhatja majd ezt a megoldást, ahogy elődje, az Időszaki Kiadványok Repertórium (IKER)¹⁵ adatbázis webes változata annakidején sikeres kísérlet keretében ágyazta rekordjaiba az EPA-archívum önálló cikk-URL-jeit.

Az archivált kiadványok tartalomfeltárásának további fontos tényezője a teljes szövegű keresés. Ezt az EPA szolgáltatás az ingyenes, nyílt terjesztésű SEARCH++ szoftver alkalmazásával oldotta meg, amely nagy hatékonysággal indexeli a HTML és megfelelő szövegindexszel rendelkező PDF-állományokat. Továbbá, a keresési eredmények

megjelenítésékor képes a HTML és PDF formátumokban tárolt metainformációk automatikus kinyerésére, ezzel külön adatbázis-támogatás nélkül is korrekt bibliográfiai információ kíséretében juttatja el az olvasót a megtalált tételhez.

Az archívum jelen feltöltöttségi állapotában 54 kiadványt tartalmaz, ezek között olyan tételek találhatóak, mint a *Nyugat* teljes digitális változata, a *Vasárnapi Újság* első hét évfolyama, valamint jelentős kulturális és szakfolyóiratok, mint például az *Új Forrás*, a *Fizikai Szemle* vagy az *Iskolakultúra*. Ez az állomány 3-4000 részegységet jelent, azon belül körülbelül 60 000 cikket (melyből körülbelül 4000 analitikusan visszakereshető a MATARKA adatbázisában).

Az EPA-archívum fő célja és vonzereje azonban az az infrastrukturális kiépítettség, mely által biztosítani tudjuk a kiadványok webes dimenziókban mindenképpen hosszú távú, biztos megőrzését és elérhetőségét. Nem egy olyan kiadványnak létezik EPA-változata, amely eredeti webhelyéről nyomtalanul eltűnt. A tartós hozzáférés az első lépés a tartalmi megbízhatósághoz. A következő kihívást a formátumok és szövegminőség sokfélesége jelenti. Ezt az EPA-archívum által felállított kritériumok igyekeznek leküzdeni. A nagy terjedelmű, biztos hozzáférésű tartalom alapozhat meg egy olyan szolgáltatást, amely bizonyos mennyiségi és megbízhatósági korlátok átlépésével hosszú távon a minőség felé fordíthatja figyelmét. Célunk, hogy az EPA-ba egyre jobb szöveg-, illetve képminőségben hozzáférhető forrásokat ágyazzunk. Ezt nem elsősorban szigorított szelekcióval akarjuk elérni, hanem a megfelelő elektronikus publikációs módszertan terjesztésével, elfogadható példák bemutatásával. Az EPA nem pusztán tartalomszolgáltatás, célja egyfajta műhellyé válni a digitális folyóiratok világában, és hozzájárulni az elektronikus folyótató források fejlődéséhez, terjedéséhez, és főként presztízsük növeléséhez.

Az EPA felülete

Hogyan fest a <http://www.epa.hu> weboldalra látogató felhasználó számára a szolgáltatás? A gyakorlott internethasználó számára elsősorban ismerősen, hiszen a webfelület kialakítása során az EPA szülő-gyűjteménye, a MEK megjelenési formáját örökölte. A gyűjteményt feltáró keresési és böngészési lehetőségek többsége pedig közvetlenül a nyitólapról elindítható. Beépített keresőpontok segítségével a gyűjtemény egy kattintásra le-

kérdezhető cím, EPA-ba kerülés dátuma, illetve sorrendje alapján; valamint ugyanígy rögtön elkülöníthetők az EPA-ban archivált kiadványok. Egy szinttel beljebb található az összetett keresőfunkciókat, a szolgáltatásra vonatkozó információkat, és az online sajttal kapcsolatos további hasznos források gyűjteményét.

A kiadványok EPA-beli arculatát úgy alakítottuk ki, hogy a forrás megjelenése – sajátosságaitól függetlenül – egységes gyűjtemény benyomását keltsse. Minden forrás azonos nyitóoldallal, úgynevezett „borítólappal” jelenik meg a felhasználó előtt, amelyen böngészéskor az összes alapvető információ azonos pontokon érhető el, függetlenül attól, hogy a feltárt forrás mely pontján található meg őket (3. ábra). Ha létezik ilyen – mindig ugyanoda kattintva jeleníthető meg az *impresszum*, a folyóirat szöveges tartalmi *ismertetője*, az EPA által készített leírás *katalóguscédulája* (4. ábra), és az összes kiegészítő információ.

3. ábra Az EPA-borítólapp

4. ábra A „katalóguscédula”

Az EPA tehát azt a megoldást választotta, hogy a különböző keresési megoldások után a találati

listákról nem rögtön a forrásra, hanem annak jellemzését és metainformációit tartalmazó előlapjára ugrik. Jogos a kérdés: miért kell a felhasználónak egy meglehetősen sok információt tartalmazó lap érintésével eljutnia a keresett kiadványhoz? Ennek indoka egyszerű: az EPA nemcsak interneten közvetlenül hozzáférhető kiadványokat ír le (gondoljunk csak az *offline* hozzáférésű, illetve *megszűnt* kiadványokra), de ezeket sem akarja kiszűrni az adatbázisban megtalálható források sorából.

A metaadatok alapértelmezett megjelenési formája az ISBD-elvek által inspirált, az időszaki kiadványok és elektronikus dokumentumok bibliográfiai leírás szabványának ötvözésével¹⁶ kialakított „kataloguscédula”. Az összes adat megtekintésére a teljes („címzés”), illetve XML formátumú megjelenítéssel van lehetőség.

Az *archivált* kiadványok nyilvántartását és szolgáltatását egy újabb adatbázis teszi lehetővé, ez az EPA állomány-nyilvántartása, melyet kardexnek is nevezünk, mivel ennek adminisztrációs felületén zajlik a számok érkeztetése, és az egyedi részegységek adatainak rögzítése. Az olvasó pedig a „kardex” felhasználói felületén navigálva keresheti ki az őt érdeklő folyóiratszámot (5. ábra).

Magyar Nyelvőr A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának folyóirata Állományadatok					
1999 2000 2001 2002 2003 2004 MISENY					
Év	Folyóirat	Szám	Dátum	Formátum	Megjegyzés
2000	126.	4.	október-december	PDF	
2002	126.	3.	július-szeptember	PDF	
2002	126.	8.	április-június	PDF	
2002	126.	1.	január-március	HTML	

5. ábra A „kardex”

Az EPA kapcsolatai

Reményeink szerint az EPA önálló szolgáltatásként is mielőbb felzárkózik a Magyar Elektronikus Könyvtárhoz, mind látogatottság, mind referenciák tekintetében. Egy korszerű online gyűjtemény azonban ma már mit sem ér, ha nem tud sikeresen kommunikálni más elektronikus nyilvántartásokkal. Ezt a szempontot a fejlesztés kezdetétől fogva szem előtt tartottuk, és az adatbázis szerkezetének kialakításakor eleve számítottunk a többféle sémának megfelelő levetítések igényére. Az adatbázis tartalma már elérhető és lekérdezhető XML formátumban (Dublin Core-specifikáció), de előké-

születben van a Nemzeti Digitális Adattár nyilván tartásával való kommunikáció kiépítése is. Továbbá bármikor lehetséges – ha igény mutatkozik rá – az adatok HUNMARC formátumban való kiadása is.¹⁷

Az EPA-ban őrzött tartalom másképp is dinamizálható, erre jó példa a MATARKA tartalomjegyzék-adatbázissal kialakított együttműködés. A két szolgáltatás összekötésével lehetővé vált, hogy az EPA (a MATARKA-n keresztül) cikkszínter lekérdezze azon archivált kiadványait, melyeket a tartalomjegyzék-adatbázis is feldolgoz. Ugyanígy a MATARKA és EPA-archívum metszetében lévő közlemények közvetlenül megtalálhatók a <http://www.matarka.hu> felől is.

Az EPA kapcsolatai azonban nem merülhetnek ki a metaadatok és a leőhelyek kommunikálásával. Az elektronikus folyóiratok sikeres promóciója és fejlődése a jelenlegi gazdagság megőrzésével csak úgy képzelhető el, ha az ilyen források megjelenését támogató vagy működtető tényezők egy ponton egymásra találhatnak. Az EPA-t üzemeltető Országos Széchényi Könyvtár és azon belül a MEK munkatársai a fejlesztés mellett dolgoznak azon is, hogy minél hatékonyabb kommunikáció induljon meg a tartalomszolgáltatók, közgyűjtemények és szerkesztőségek között, hogy lehetőleg minél jobban megismerjék egymást ennek a szakmai szférának a szereplői, és minél többet tudjanak egymásról. Az EPA a szakmai információ- és tapasztalatcsere katalizátora lehet, nem pusztán a szolgáltatás, hanem a köré kialakított virtuális és szerves közösség révén. Ezt hivatott elősegíteni például a Könyvtári Intézzel közösen indított, a közgyűjteményi periodikumdigitalizálási folyamatok feltérképezését célzó felmérés.¹⁸ Távolabbi cél olyan rendezvények, műhelykonferenciák szervezése, melyek keretében az elektronikus folyóiratok világát meghatározó összes szereplő részvételével kialakítható a speciálisan a mi kulturális régióinkhoz illeszkedő „best practice”, mind az elektronikus publikáció, mind a feltárás kérdéseiben.

Jegyzetek

¹ A tervezet egyik korai változata, a „Magyar nyelvű internetes tartalmak fejlesztése” című IKB-pályázat (SZT-IS-7, a benyújtás dátuma: 2001.12.06.) részfejezeteként elérte, hogy az akkor még fennálló Informatikai Kormánybizottság 4 millió forint értékű célzott támogatás odaítélésével lehetővé tegye a fejlesztés megindítását. Az EPA azóta önálló anyagi

- támogatást nem kapott (http://www.epa.oszk.hu/html/irattar/2001_2.htm).
- 2 A „Magyar nyelvű internetes tartalmak fejlesztése” című 2001-es pályázati terv már kiemelt szerepet tulajdonított az országos igényű nyilvántartás tervének is (http://www.epa.oszk.hu/html/irattar/2001_2.htm).
  - 3 Közgyűjtemények digitalizálási adatai, lásd http://www.neumann-haz.hu/kozgyujt_digit/index.html
  - 4 Számos olyan kiadvány létezik, amely rendszeresen frissülő online tartalma mellett felajánlja azt a lehetőséget is, hogy hírlevél formájában elküldi kivonatolt vagy átalakított tartalmát a felhasználónak, ha az e-mail címe megadásával ezt igényli.
  - 5 Viszonylag friss és átfogó összegzés: Archiving Electronic Journals: Research Funded by the Andrew W. Mellon Foundation Edited, with an Introduction, by Linda Cantara, Indiana University. The Digital Library Federation Council on Library and Information Resources, Washington, DC., 2003. <http://www.diglib.org/preserve/ejp.htm>
  - 6 Gondoljunk az EISZ – Elektronikus Információs szolgáltatás keretén belül szolgáltatott folyóiratokra, ezek közé tartozik például az Akadémiai Kiadó legtöbb kiadványa.
  - 7 KSZ/4.1 Könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szabályzat. HUNMARC. A bibliográfiai rekordok adatcsere-formátuma. Bp., OSZK, 2002.
  - 8 Ennek a sajátos döntésnek komoly oka van. Az EPA egyik, nem elhanyagolható feladatköre ugyanis a retrospektíve digitalizált folyóiratok nyilvántartása. A digitalizáló testület/személy azonosítása az EPA céljainak függvényében kulcsfontosságú, de az ismert leírási elvek szempontjából nincs egyértelműen meghatározva. Mivel azonban az EPA mindig önálló verzióként gondolkodik pl. egy elektronikus – digitalizált – változatról, annak készítőjét, azaz – a Dublin Core-definíció szigorú értelmezésével – a hozzáférhetővé tételért felelős személyt/testületet a „Kiadó” adatmezőben tüntették fel. Ez globálisan is kihatott a kiadó értelmezésére, de természetesen nem zárja ki egyéb változatok kiadójának feltüntetését a leírásban (ha az elektronikus forma szempontjából releváns).
  - 9 Sőt, a leírásban hangsúlyt fektetünk arra, hogy pontosan elkülönítsük a különböző változatokhoz tartozó azonosító számokat. Egy kiadványhoz csak akkor veszünk fel „online ISSN”-t, ha az egész biztosan azt a forrást azonosítja.
  - 10 Kiadvásváltozatként felvett adat.
  - 11 Ezek felvételét az indokolja, hogy az EPA-n keresztül belátható legyen az elektronikus formában létező periodikumok összessége, még ha egyesek – jelenleg – online nem is böngészhetők.
  - 12 Egyre gyakrabban megtörténik ennek fordítottja is, mikor a kiadvány nyomtatott változata szünetel, de az elektronikus változat frissül, így történt például egyik legjelentősebb társadalomtudományi folyóiratunkkal, a *Replikával*.
  - 13 Az ETO-számok használatát ez utóbbi okból kellett elvetnünk.

- 14 MATARKA – magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisa: <http://www.matarka.hu/>
- 15 A szolgáltatás 2002-ben lezárult. A kísérletet az *Alföld* című folyóirat EPA-ban archivált számaival folytatták.
- 16 KSZ/3: Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok. Bp., 2001. (az MSZ 3424/2 „Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok” szabvány revíziója); KSZ/2: Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok. Bp., 2000. (ISBD[ER] *International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources* alapján)
- 17 Az ISSN adatbázissal esetleg kiépítendő kapcsolat érdekében lehetséges az USMARC-levetítés is.
- 18 A felmérés kérdőíve letölthető a <http://epa.oszk.hu/felmeres/digit.pdf> címről.

Irodalom

- [1] Elektronikus Periodika Archivum/Adatbázis: A szolgáltatás rövid jellemzése: <http://www.epa.oszk.hu/html/irattar/epastr1218.htm>
- [2] HEDBERG, Sten: ISBD(ER) and its role in the management of electronic resources. = *E-Serails Cataloguing. Access to continuing and integrating resources via the catalog and the Web. The serials librarian*, 41. köt. 3–4. sz. 2002. p. 48.
- [3] HIRONS, Jean–GRAHAM, Crystal: Issues related to seriality. = *Conference on the Principles and Future Development of AACR*, October 1997.
- [4] GAZDAG Tiborné: Az időszaki kiadványok számbavétele és feltárása – nemzetközi tendenciák és hazai környezet. = *Könyvtári Figyelő*, 48. köt. 4. sz. 2002. p. 654–655.
- [5] STUMPF-BENEDEK Anna: Elektronikus időszaki kiadványok a könyvtárakban. = *Könyvtári Figyelő*, 49. köt. 3. sz. 2003. p. 755–772.
- [6] KIDD, Tony: Does electronic journal access affect document delivery requests? Some data from Glasgow University Library. = *Interlending & Document Supply*, 31. köt. 4. sz. 2003. p. 264–269.
- [7] Guidelines for the Use of Field 856. Revised March 2003. Network Development and MARC Standards Office, Library of Congress. <http://www.loc.gov/marc/856guide.html>
- [8] REYNOLDS, Regina Romano: Az időszaki kiadványok bibliográfiai számbavételének összehangolása a digitális korszakban. = *Könyvtári Figyelő*, 45. köt. 4. sz. 1999. p. 875–887.

Beérkezett: 2005. I. 11-én.

Renkecz Anita

Az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár osztályán könyvtáros.
E-mail: renkecz@mek.oszk.hu